

International SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:34
sssjournal.com

pp.2261-2273
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 20/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/05/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.05.2019

AHKÂM-I NÜCÛM ÜZERİNE BİR ESER: TERCÜME-İ AHKÂM-I NÜCÛM *

A WORK RELATED TO ASTROLOGY: TERCÜME-İ AHKÂM-I NÜCÛM

Ceren AKSOY

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1456>

Reference : Aksoy, C. (2019). "Ahkâm-ı Nücûm Üzerine Bir Eser: Tercüme-i Ahkâm-i Nücûm", International Social Sciences Studies Journal, 5(34):2261-2273.

ÖZ

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm, Hüseyin b. Sefer tarafından 1 Safer 1032'de (5 Aralık 1622) istinsah edilen astroloji bilimine ait bir ahkâm kitabıdır. Eser, gezegenlerin insanların gündelik işlerine, hayvanlara, bitkilere, madenlere etki ettiğine dair inanışları ve astronomi ilmine ait bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bağlamda eserde, yıldızların hareketinden yola çıkarak, yeme içme düzeni, burçların nitelikleri, belirli gün ve ayların Arapça ve Yunanca karşılıkları, herhangi bir hastalığa maruz kalındığında yapılması gerekenler; sefere çıkma, ağaç dikme, ekin ekme, tırnak kesme, ata binme, kan alma ve aldırma, elbise dikme, tıraş olma, hamama gitmek vb. için en uygun zaman tespit edilmeye çalışıldığı görülür. Bu çalışmanın amacı, astroloji ve astronomi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm* adlı eserin tanıtılması ve içeriğinin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, astroloji, astronomi, burçlar, Hüseyin b. Sefer.

ABSTRACT

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm, an important astrological work of the 17th century, is a book of fortune that has been copied by Hüseyin b. Safer in 1 Safer 1032 (5 December 1622). The work contains beliefs about planets affecting people's affairs, animals, plants, mining, and science of astronomy. In this work, we gave general information about astrology and astronomy, and then we tried to introduce *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm* in detail and we analyzed its content. In this context, in the work, starting from the movement of the stars, eating habits, the characteristics of the horoscope, Arabic and Greek equivalents of certain days and months, what should be done when any disease is exposed; expedition, planting trees, planting crops, cutting nails, riding horses, taking blood and getting dressed, sewing clothes, shaving, going to bathhouse etc. it is seen that the most appropriate time is determined. The aim of this study, is to give introducing *Tercüman-i Ahkâm-ı Nücûm* and the content of the work after general information about a astrology and astronomy.

Key Words: 17th Century, Astrology, Astronomy, Horoscopes, Hüseyin b. Sefer.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kâinatın yaratılışı, gökyüzü, yıldızlar ve diğer gök cisimleri arasındaki ilişki eski zamanlardan beri insanoğlunun dikkatini çeken olgulardan biridir. Bu ilgi ve merakın peşine düşen insanoğlu, gökyüzü ve gökyüzündeki olayları kendi hayatına yardımcı olabilecek şekilde anlamaya ve değerlendirmeye çalışarak bunlardan büyük yarar sağlayacağına inanmıştır.

Bilindiği üzere astrolojinin ihtiyaç duyduğu bilgiler astronominin sunacağı verilere dayanmaktadır. Nitekim astroloji alanında derinlemesine çalışma yapmış kişilerin, aynı zamanda astronomi bilimine tamamen vakıf

* Aynı isimle hazırlanan Yüksek Lisans tezinden mülhemdir.

olan bilim adamlarından oluştuğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, bu alana dair çalışmalar ele alınırken “astroloji” ile “astronomi” daima birlikte düşünülme zorundadır.

Çalışmamızda esas aldığımız ve içerik olarak bir astroloji kitabı olan *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*’u daha iyi anlamak ve tanıtmak için de öncelikle astronomi (ilm-i nücûm) ve astroloji (ilm-i ahkâm-ı nücûm) terimleri üzerinde durulması gerekmektedir.

Gökküresi bilimi” anlamına gelen ‘ilm-i felek’ terimi aynı zamanda “felekiyyât, ilm-i nücûm, ilm-i nücûm-i ta’lîmî, sînâat-i nücûm, sînâat-i tencîm, ilm-i hey’e, ilm-i hey’eti’l-âlem” de denilen astronominin İslâm dünyasında en yaygın karşılığıdır. (Fehd, 2000: 125)

11.yüzyılın ortalarına doğru önceleri Basra’da, daha sonra Bağdat’ta ortaya çıkan düşünce akımı İhvan-ı Safâ, ‘ilm-i felek’i, kısaca: İlm-i hey’e, ilm-i zîcât ve ilm-i ahkâm-ı nücûm olarak üç alt bölüme ayırır. İlm-i hey’e, feleklerin, yıldızların nicelik ve niteliğini, burçların kısımlarını, uzaklıklarını, büyüklüklerini ve bu bilime ait diğer konuları bilmeyi amaçlamaktadır. İlm-i zîcât, zîc cetvelleri ve astronomik tablolar hazırlamada, takvim oluşturmada ve tarihler çıkarmada esastır ve bu açıdan oldukça yararlıdır. Çalışma konumuz olan ilm-i ahkâm en-nücûm ise, “feleklerin devirleri, burçların doğuşu, yıldızların hareketleri üzerinde akıl yürütme yoluyla ay-altı evrende olacak şeyleri olmadan önce bilme keyfiyeti” biçiminde tanımlanır. (Aydın, 2011: 127)

Astronominin kaynaklık ettiği astroloji biliminin ise ilimler tasnifinde farklı bir yeri bulunmaktadır. Yeryüzünde meydana gelen olayların, gök cisimlerinin özellikleri ve hareketleri ile ilgili olduğu prensibi üzerine kurulu olan astroloji, İslâm literatüründe ‘ilm-i ahkâm-ı nücûm ve ilmü’t- tencîm’ gibi isimlerle anılır. Astroloji ise İslâm ilimler tasnifi geleneğinde tabîi ilimlerden sayılmış ve astronomiyle yakın ilişkisi bulunmakla birlikte “ahkâm” terimi sebebiyle ondan ayrı kabul edilmiştir.

İlm-i ahkâm-ı nücûm’un matematiksel ilimlerinden ve astronomiden farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna inanılarak geçmiş, şimdiki durum ve geleceğe dair bilgi elde etmenin mümkün kılınmasıdır. Bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. İlm-i ahkâm-ı nücûm’u tabîi astroloji ve ahkâm astrolojisi olmak üzere iki ana disipline ayırmak da mümkündür. Tabîi astroloji, feleklerin (gökküre) atmosfer ve yeryüzündeki dört unsura dayalı fiziki nesne ve olaylar üzerindeki tesirlerini inceler ve eski astronominin kozmolojik modelini esas alarak tahminlerde bulunur. Ahkâm astrolojisi ise gök cisimlerinin insan kaderi üzerinde etkileri olduğu inancıyla gelecek hakkında tahminlerde bulunur. (Fehd, 2000:126)

İlm-i ahkâm-ı nücûm’a ait ahkâm astrolojisi de “mevâlid” ve “ihtiyârât” olmak üzere iki ana gruba ayrılır. İhtiyârât ilmi, belirli bir işi uğurlu ve uğursuz olduğuna inanılan vakitlerde yapıp yapmamayı gösteren takvimler hazırlamayı esas alır. Buna göre, yıllara, aylara, günlere, hatta saatlere göre belirlenmiş olan bu vakitlere bakılarak girilecek bir iş için en uygun zamanın “eşref vakti” seçilmesine çalışılır. Osmanlı’daki müneccimlik kurumu bu vakti tayin etmek için yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür.

Bu bağlamda üzerinde çalıştığımız eser de yıldızların hareketinden yola çıkarak, yeme içme düzeni, burçların nitelikleri, belirli gün ve ayların Arapça ve Yunanca karşılıkları, herhangi bir hastalığa maruz kalındığında yapılması gerekenler; sefere çıkma, ağaç dikme, ekin ekme, tırnak kesme, ata binme, kan alma ve aldırma, elbise dikme, tıraş olma, hamama gitmek vb. için en uygun zaman tespit edilmeye çalışıldığı görülür.

2. TERCÜME-İ AHKÂM-İ NÜCÛM ÜZERİNE

Eserin künyesine ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Bulunduğu Yer: Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi
Türkçe El Yazması Eserler No: 349

Eser Adı: Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm

Müstensih: Hüseyin b. Sefer

İstinsah Tarihi: 1 Safer 1032 (5 Aralık 1622)

Telif Tarihi: Bilinmiyor

Ölçü: 286x175mm.180x110mm.

Varak sayısı: 112

Satır Sayısı: 15

Yazı: Nesih. Bazı kelimeler ve başlıklar kırmızı mürekkeple, bazı derkenarlar mor mürekkeple yazılmış.

Kağıt: Koyu krem, kalın aharlı, filigranlı kağıttır. Bazı sayfalarda su lekeleri mevcuttur.

Cilt: Mukavva üzerine kapaklı yüzleri ebru, kenarları ve sırtı kahverengi mürekkepli deri ciltlidir.

Başı : [1b] bu bāb kevākib methīn ittissālīn ve terbi'īn ve teslīsīn ve muqābele ve muqārenesin beyān ider hurūfla işāret olunmuştur meselā ع terbi' س teslīs ل muqābele ن muqāreneye işārettür.

Sonu: (110b) zühre delīldür ki 'avretler cihetinden şādīlik göre ve murādına erişe 'utārid delīldür ki düşmenden nāgehānī sitem göre kamer delīldür ki a'dādan ve çārpādan zarar göre (Üçer, Aynur, Kut ve Büyükkarcı, 2007:400)

1a'da eserin fihristi olup, eserin içinde ele alınan konular yazılmıştır. Altta es-Seyyid Hasan İbn-el'Hac Ömer'e ait evāhir-i Zilhicce 1200, 23 Ekim 1786 tarihli (temellük) mülk kaydı ile 1213 (1798-99) tarihli Es-Seyyid Hasan'a ait bir mühür bulunmaktadır.

Türkiye'deki kütüphanelerin kataloglarında eserin aynı isminde başka nüshasına rastlanmamıştır. Bu konuda, Türk Dil Kurumu, Milli Kütüphane, gibi kurumların kütüphaneleri taranmış, Türkiye Yazmalar Genel Kataloğu ayrıntılı olarak gözden geçirilmiştir. Tarama sırasında yapılan araştırmalar doğrultusunda eserin telif tarihine dair herhangi bir bilgiye de erişilememiştir.

3. ESERİN MUHTEVASI¹

Eser astronomi ve astroloji ile ilgili bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin başında muhteva ile ilgili bilgi verilerek eserin bir ahkām kitabı olduğu belirtilmektedir. (Tercüme-i Ahkām-ı Nücûm: 1a, 2a, 2b) Eserin muhtevasından dönemin astronomi ve astroloji anlayışını yansıttığı ilgili konuya ait didaktik amaçla yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ele alınan konular içerisinde yeme içme, cinsellik, burçların nitelikleri, bir hastalığa maruz kalındığında yapılması gerekenler, köle alıp satma, bina yapma, tıraş olma, tırnak kesme, ekin ekme, hamama gitme, alışveriş yapma, sefere çıkma, ağaç dikme, iklim ve hava durumu ile ilgili bilgiler, padişahların savaşlarda başarılı olup olmayacağı, yıldız ve ayların hareket tarzları ile ilgili zamanlar, ne zaman bolluk ve ne zaman kıtlık olacağı, ülkeler arasında ne zaman savaş ve barış olacağı gibi birbirinden çok farklı konular ele alınmıştır.

Kelime anlamı olarak “müneccimlik” anlamına gelen “astroloji”, *Tercüme-i Ahkām-ı Nücûm*'da daha çok günlük hayatın düzenlenmesi gelecek hakkında ihtimallerin aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Gezegenler, yıldızlar, burçlar, Ay, Ay'ın menzilleri, Güneş, astronomi hesaplamaları, (tali', terbi', tesdis, teslis, kıran, veted, mukarin, kıran-ı sadeyn, nahseyn, zeneb) eserde geçen başlıca astronomi terimleridir.

Eserde yedi yıldız ismi (Zuhal, Mirrih, Müşteri, Utarid, Zühre, Şems, Kamer) yer almaktadır. Bu yıldızlar özellikleriyle birlikte tanıtılmaktadır. Bu yıldızları ifade eden tüm kelimeler Arapçadır.

Tercüme-i Ahkām-ı Nücûm'da önemli bir diğer terim ise burçlardır. Eserde burçları ifade tüm kelimeler (hamel, cedi, sevr, cevza, seretan, esed, sünbüle, mizan, akrep, kavs, dely, hut) yine Arapçadır. Burçların tüm özellikleri eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Eserde kullanılan astronomi ve astroloji terimlerinin çoğunlukla Arapça olması, dönemin bilim dili olarak Arapça'nın etkili olduğunu göstermektedir.

Tercüme-i Ahkām-ı Nücûm'da 6 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden 5 tanesi Arapça (Tercüme-i Ahkām-ı Nücûm: 50a, 50b, 51a, 51b, 52a) bir tanesi Türkçe'dir. Derkenâr'larda yer alan bu şiirler varaklarda yer alan konuların devamı niteliğindedir.

Söz konusu şiirlerin içeriklerinin daha iyi anlaşılması için örneklendirmek yerinde olacaktır:

Esed

izā esre'el-kivānū li'l-leysi sâ'iren

asāret la'amrī arzānā biz-zelāzil

(Zuhal Aslana koşup hızlı gelirse ömrüme yemin ederim yerimiz depremlerle sarsılır.)

¹ Eserin tanıtımında a ve b'li rakamlar varak numaralarını a ve b'nin bulunmadığı rakamlar varaklarda okuma kolaylığı sağlaması açısından bizim ilave ettiğimiz satır numaralarına işaret etmektedir.

ve taḳbilü azmānün bi-ḳaḥtin ṣedā'id

ve ye'ti li- ehli'l-arḫi külle'l-ḥabā'il

(Bu zamanlar şiddetli kıtlıklar ile beraber gelir ve yeryüzünün ehline bütün musibetler ulaşır.)

ve tar'ā 'uyünü'n-nāsi ra'yen il'l-havā

ilā's-sāriyāti'l-cāriyāti'l-havātil

(İnsanların gözleri de artık hep dopdolu yağmurlu bulutlar üzerindedir.)

Saḥābün la 'amri leyse yamṭru ḳaṭreten

bi-varāḳeten fi'l-cevvi dūne vābil

(Ömrüme yemin ederim ki havada şimşekleri bulunan bulutlardan hiç bir damla gelmez.)

ve nazāren fi a'lā's-samā'i 'alāmeten

bi-emri'l-lāhi fi'l-beriyyeti nāzil

(Ancak), gökyüzünün en üstünde alamet bulunur ve Allah'ın izniyle (o yağmur) inecektir) (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 51b)

4. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Eserin istinsah tarihine baktığımızda (5 Aralık 1622) Osmanlı Türkçesinin Klasik Dönemine ait olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin yükselme devrini yaşadığı 17. yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nin yerleşmiş bir dili olup bu dil, çok geniş alanlara yayılmıştı. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun dili, Arapça ve Farsçadan birçok unsuru alarak bir kültür dili haline gelmişti.(Tulum, 2011: 3)

Ayrıca 17. yüzyıl, nesir dilinde daha çok Arapça ve Farsçanın hâkim olduğu ve en hacimli eserlerin verildiği yüzyıldır. Veysi ve Nergisi de, süslü nesrin en güzel örneklerini bu dönemde kaleme almışlardır.

Bu asırdaki ilmi eserlere bakıldığında ise kullanılan dilin sade ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Kâtip Çelebi'nin (ö.1657) Osmanlı ülkelerinin ilk sistematik coğrafya kitabı olan *Cihânumâ*'sı, Hızır Halife'nin (ö.1640) *Cezire-i Erkam* adlı aritmetik kitabı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

İstinsah edilen *Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm*'un da dili cümle yapısı olarak oldukça sadedir. Ancak eserde Arapça kelime ve tamlamaların bâb başlıklarında ve terimlerde sıklıkla kullanıldığı görülür.

Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm'da müstensih uzun cümleleri tercih etmiştir. Cümleler birçok yerde “ve” bağlacı ile bağlanmış ve devrik cümleler de sık sık kullanılmıştır. Örneğin, “ve berd- ṣedīd ve rīḥ kavī ve ṣā'ika ve fesād-ı zinā” ve ḥamile 'avretler vāz'-ı ḥaml iderken fevt olmasına ru'esā' ve meṣāyih ve sākinān-ı ḳilā' ve cibāl ve filāḥīn ve dehhākīn 'ıyṣ ve ṭarabda olalar” (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm 10a)

Tamlamalarda hem Arapça hem de Farsça tamlama özellikleri kullanılmıştır: “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 6b) mutaṣarrıf'ul-emvālīn ḥüsn-i ḥāllerine”, “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 7a) bi'l-mirriḥ ṣeṣṣ”, “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 29b) i'tidāl-i hevāya ve ḥalk-ı cihānīn”.

Bazen aynı anlamlı Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler kullanılmıştır: “(11a) ḳamer”, “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 108a) ay”, “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 10b) meh”, “(Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 22a) ceng, cidāl, harb”.

5. BÂBLAR

Eserin yazım düzeni ve bölümlerine bakıldığında, 30 bâb (bölüm) üzerine kurulu olduğunu görülmektedir. Fihristinde yer alan başlıklara göre bâblar şu şekilde sıralanabilir:

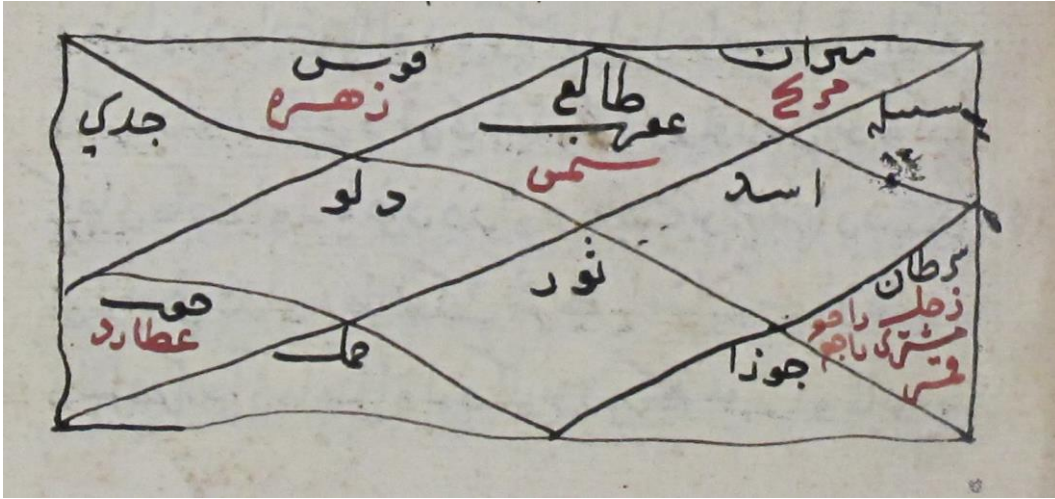
1. bâb iki gezegenin bir burçta birleşmesi (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 9a),
- 2.bâb kutlu yıldızların kıranı (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 10b),
3. bâb iki gezegenin bir burçta birleşmesi (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 24a),
- 4.bâb kutlu ve kutsuz yıldızların kıranı (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 33b),
- 5.bâb eski senenin dönüştürülmesi (düzeltilmesi) (Tercüme-i Ahkām-ı Nücüm: 34a),

6. bâb temmuzun düzeltilmesi (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 37b),
- 7.bâb yer merkezli sistemden Güneş merkezli sisteme takvim dönüşümleri (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 44a),
- 8.bâb tuâc ahkâmı (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 45b),
- 9.bâb gezegenlerin güneşe yaklaşmasını veya güneşle aynı burçta bulunması (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 49a),
10. bâb Zuhal (Satürn) gezegeninin her bir burçta hangi harekete delalet ettiği (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 61a),
- 11.bâb iniş düğümünün her burçta uygunluğu (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 65b),
- 12.bâb yedi gezegenin iniş düğümü (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 69a),
- 13.bâb gezegenlerin birbirlerine yakınlığı (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 72b),
14. bâb terbi' (iki gezegen arası açı uzaklığın doksan derece olması) ve mukâbeleyi (Güneş ile Ay arasında açı uzaklığının yüz seksen derece olması) (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 74a),
15. bâb yılın doğumu (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 76b),
16. bâb gezegenlerin ekliptik düzlemde en tesirli ve en tesirsiz olduğu nokta (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 81a),
- 17.bâb güneş tutulması (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 83b),
- 18.bâb ay tutulması (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 84a),
- 19.bâb Müşteri (Jüpiter) gezegeninin seyri (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 85b),
20. bâb yıldızlardan, bir işin bir vakitte yapılıp yapılamayacağına dair çıkarılan hükümleri ve bu hükümlerin takvimi (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 90a)
- 21.bâb tâli'i (Güneş'in günlük yörüngesinde ufuktan yükseldiği nokta) bilmenin yolları (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 91b),
- 22.bâb mal hanesi (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 94a),
23. bâb kardeşler hali (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 95b),
24. bâb herhangi bir malın ele girip girmeyeceği (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 96a),
25. bâb çocuk olup olmayacağı (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 96a),
26. bâb hastaların iyileşip iyileşmeyeceği (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 97a),
27. bâb nikâh olup olmayacağı (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 98a),
28. bâb gelecek hakkında çeşitli ihtimaller (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 98b),
29. bâb padişahın hali (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 101a),
30. bâb düşmanın hali (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 103a) üzerinedir.

Söz konusu bâbların muhtevalarına yönelik bazı örnekler verecek olursak örneğin: 21.bâbda on iki burçta tâli'i bilmenin yolları anlatılmıştır. Tâli', Güneş'in günlük yörüngesinde ufuktan yükseldiği nokta demektir. Bu bâbda açıklanan bu konu tablo ile görselleştirilmiştir:

“bu bâb on iki burcda tâli' bilmenüñ tarîkin beyân ider eger bir kişi katun gelüp tâli'den su'âl eylese gerektür ki on iki burcu ve yedi kevkebi taşvîr eyleyesün bu şürette kim tâli'-i 'akrebden beyân olunmuştur Allâhu a'lem ve ahkem” (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 91b)²

² Transkripsiyonlu metinde "**bold**" yazılan yerler *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*'da kırmızı mürekkeple yazıldığı için bu şekilde belirtilmiştir.

Bir bâb olan 29.bâbda ise padişahların ahvallerinden bahsedilmiştir :

“... bu bâb ahvâl-ı sultânı beyân ider eger sâ'il su'al eylese kim bu pâdişâh bir düşmene zafer bulur mu yohsa bulmaz mı nazar eyle hudâvend-i tâli' ve kamer eger mâh-ı hudâvend-i tâli' vasa't'üs-semâda ittişâlda ise delîldür ki sultân zafer bula sahtluk ile ve eger hudâvend-i tâli' vasa't'üs-semâda olsa delîldür ki düşmen zafer bula (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 101a)

6. DERKENÂRLAR

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm'da derkenârlar önemli bir yekûn tutmaktadır. Eserin hemen her sayfasında derkenâr mevcuttur: 1b-110b arasındaki eserin şu sayfalarında derkenâr vardır: 2a, 2b, 3b, 10a, 19a, 20b, 21a, 22a, 22b, 30b, 31a, 31b, 32a, 33a, 33b, 34b, 35a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 40a, 40b, 41a, 41b, 43a, 45b, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 55a, 68a, 71a, 72a, 75a, 75b, 76a, 76b, 82a, 82b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 88a, 99a, 100a, 104a, 105a, 105b, 106a, 106b, 107a, 108a, 108b, 109a, 109b.

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm'da bazı derkenârlar muhteva bakımından bâblardaki konuyla örtüşürken bazıları ise bâblardaki konudan tamamen farklıdır.

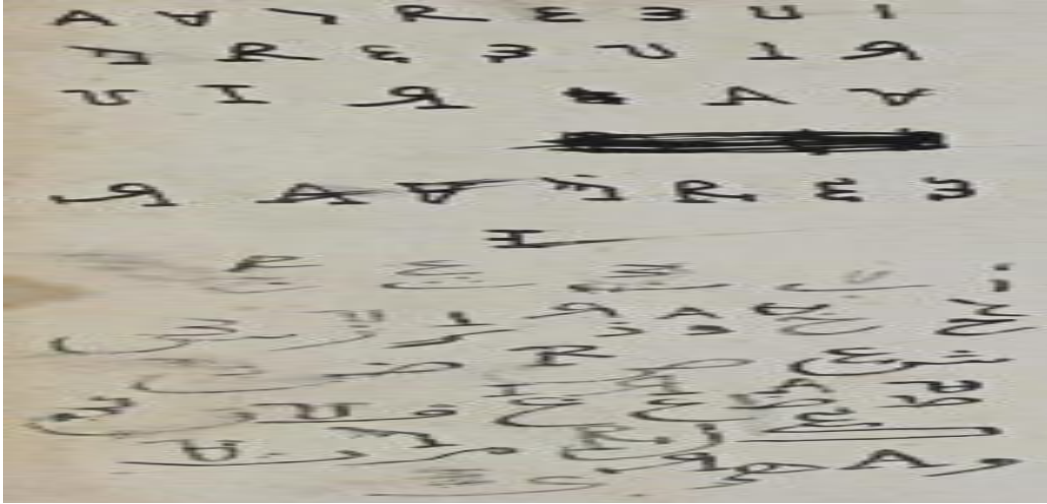
Konuyla derkenârın mutabık olduklarının örneklerinden biri şu şekildedir: 17. bâb 83b-84a'da ay tutulması olduğu zaman insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve madenlerde olabilecek değişiklikler anlatılmaktadır. Derkenâr'da ise bu konunun devamı niteliğinde olan ile ilave bilgiler bulunur:

“erâcif çok olmasına ve elçiler ve câsûslar ahvâli eyü ola hubû't-ı kamer delîldür ki tâ'ife-i mezkûrun ahvâlleri miyâne ola ve halk arasında güft ü gü çok olmasına ve bâzârgânlar ziyânda olmalarına şeref-i şems delîldür ki ahvâl-i mülûkde kuvvette olup ulular refa'at bulmalarına ve pâdişâhlar re'âyâya 'adl ve dâd eylemelerine hubû't-ı şemş şerefîn 'aksidür Allâhu a'lem **bu bâb** kusûf-ı şems beyân ider **hamel** delîldür ki pâdişâhlarda hâvf ve hâtır ziyâde olup bir 'azîm'üş-şân kişi helâk ola “(Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 83b)

Derkenâr: “te'sîrât-ı kusûfu bilmeyi birkaç vech üzerine beyân olunur vech-i evvel te'sîr-i kusûf kangı şehirde olduğın beyân misâl-i kusûf-ı şems yâhûd husûf-ı kamer hamel burcunda olsa te'sîr-i kusûf 'Irâk ve Âzerbâycân ve nâhiye-i Rûmîye ve Fârs ve Filistin ve Rûmla ve Balâddur. (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 84a)

Derkenârın bâblarda anlatılan konulardan farklı olduğu sayfalardan birinin örneği de şu şekildedir: 2.bâb 22a'da kutlu yıldızların kırânı olduğu zaman insanlarda, hayvanlarda, madenlerde olabilecek değişikliklerden bahsedilmektedir. Aynı sayfanın derkenârında ise konuyla alakasız olarak yunan alfabesinde ki bazı harflerin Arap alfabesinde hangi harflere karşılık geldiği izah edilmiştir:

“şâhib-i da'vet çıkup halkı da'vet eyleye ve ba'zı uluları kendüye tâbi' eyleye ve pâdişâhlık da'vasın kıla ve cemi'-i a'lemde darlık ziyâde ola ve erkân-ı devlet hâlleri muhtarib ola ve deryâ misâfirlerinin hâli fesâd bula ve her sitâre kim bir kırânûn terbi'inde vâki' ola” (Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm: 22a)

Derkenâr:

Eserde, 19a, 21a, 34b, 35a, 36b, 37a, 37b, 38a, 38b, 39a, 39b, 45b, 55a, 66a, 81a, 72a, 75a, 75b, 76a, 76b, 84a, 84b, 85a, 85b, 86a, 100a, 104a, 105a, 105b, 106a, 106b, 107a, 108a, 109b numaralı varaklardaki derkenârlar konuyla alakalı ve bütünleştirici bir özellik taşıırken; 2a, 2b, 10a, 20b, 22a, 31a, 31b, 32a, 33a, 40a, 40b, 41a, 41b, 43a, 50a, 50b, 51a, 51b, 52a, 68a, 82a, 82b, 88a, 99a, 108a, 109 numaralı varaklardaki derkenârlar konudan tamamen bağımsızdır. Bu örneklerden çıkarılacak sonuçlara göre eserde konuyu tamamlayıcı nitelikte derkenârların daha çok olduğu söylenebilir.

7. SONUÇ

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 349 numara da kayıtlı olan *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*, “ilm-i nücûm, ilm-i felek, ilm-i hurufât” gibi ilimlere ait bilgileri barındıran bir eserdir. Bir diğer ifadeyle söz konusu eser, astronomi ilmine ait bilgiler vermektedir.

Eserde de belirtildiği üzere ‘Nücûm’ ilmine göre yeryüzünde meydana gelen değişikliklerin ana sebebi gök cisimlerinin hareketleriyle ilgilidir. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler ve madenler tamamıyla ‘ilm-i nücûm’un etkisi altındadır. Gezegenlerin insan tabiatı, sağlığı, yaşayış biçimi üzerine büyük etkileri bulunmaktadır. Bu etkileri bilmek ve tespit etmek görevi ise müneccime aittir. Aslında ‘ilm-i nücûm’un amacı insanın günlük hayatı ile ilgili sorunlara çözüm bulmak ve yardımcı olmak olup bazı işlerin yapılması için en uygun zamanın hangisi olduğunun tespitine çalışır.

Bu çalışma, kısaca astroloji ve astronomi tanımları yapıldıktan sonra dönemin astronomi eseri olan *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*’un divan şiiri bağlamında değerlendirilmesini içermektedir. Hiç şüphesiz Divan Edebiyatı yüzyıllar boyunca çeşitli ilimlere ait terimleri gerek hayallerle gerek betimlemelerle kullanmıştır. Birçok şairimizin divanına bakıldığında astronomi ve astrolojiye ait bilgi ve terimlerin çok sık kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm* divan şiiri terminolojisine kaynaklık edecek bir eserdir.

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm içerdiği bilgiler ve zengin terminolojisiyle Türk Dili ve Edebiyatı, coğrafya, tarih, felsefe gibi sosyal alanlarda çalışacak araştırmacılara katkı sağlayacağı gibi bir astroloji kitabı olması dolayısıyla bilim tarihi için de sağlam bir malzeme sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, H. (2011). “Kozmolojik Temelleri Işığında İhvan es-sefa’da Astroloji ve Astrolojinin Meşruluğu Sorunu”, *Kelam Araştırmaları*, S. 9, 179-198.

Aydüz, Salim. (2006). “Müneccimbaşı”, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 32, İstanbul, 2-4.

Aydüz, S. (2004). “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S.4, C.2, 411-453.

Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi Astronomi, Astroloji, Matematik Yazmaları Kataloğu. (2007). Kandilli Rasathanesi El Yazmaları 1: Türkçe Yazmalar. Hatice Aynur vd. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Elginkan Vakfı.

Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi Astronomi, Astroloji, Matematik Yazmaları Kataloğu. (2012). Kandilli Rasathanesi El Yazmaları 2: Arapça, Farsça Yazmalar. yay. haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Elginkan Vakfı.

Erciyas, O. (2010). “15. yy. Astroloji Eseri Kitâbu Esrârî'n-Nücûm ve Havvâs'ın Türk Bilim Dili ve Astroloji - Kronoloji Terimleri Açısından Önemi” Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, S.1, 45-58.

Fehd, Tefvik. (2000). “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 22, 124-126.

Fehd, Tefvik. (2000). “İlm-i Felek”, İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 22, 126-129.

Lightman, A. (2004). Yıldızların Zamanı, çev. Murat Alev, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Sayılı, A. (1997). Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm, Hüseyin b. Sefer, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi Türkçe El Yazması Eserler No: 349.

Timurtaş, F. K. (1977). Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tulum, M. (2011). 17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Ankara: TDK Yayınları.

Unat, Y. (2000). “Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.11, 633-696.

EKLER

Ek-1: *Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm*'da Geçen Astronomi Terimleri Sözlüğü

Âbî: Tabiatı su olan burçları karşılamak için kullanılır. (yengeç,akrep,balık)

Âlem: Evren. Bütün yıldız ve gezegenleri içine alan uzayın bütünü.

Ahbiyye: Ay'ın yirmi beşinci konağı.

Ay'ın Menzilleri: Ay'ın konakları; Güneş'in kat ettiği ekliptik kuşağının on iki burca bölünmesi gibi Ay'ın yörüngesi de konaklara bölünmüştür. Buna göre Ay, dolanımında, her biri bir güne karşılık gelen ve 13°'den oluşan yirmi sekiz durak yerini, yani konağı kat etmektedir. Konakların her biri bir yıldız grubuna karşılık gelir ve karşılık geldikleri yıldız gruplarının isimleri ile anılırlar. (Unat, 2000: 670)

Avâ: Ay'ın on üçüncü konağı.

Belde: Ay'ın yirmi birinci konağı.

Belâ: Ay'ın yirmi üçüncü konağı.

Burc-ı çehârpâ: Dört ayaklı burçlara verilen isim. (koç,boğa,aslan,)

Buteyn: Ay'ın ikinci konağı

Cebhe: Ayın onuncu konağı.

Daire nısf el-nehâr: Meridyen dairesi.

Deberân: Ay'ın dördüncü konağı.

Derece el-tulû': Doğuş derecesi.

El-Mukaddem: Fere yıldızının bir diğer adı.

Evc: Dünyanın güneşten en uzak bulunduğu nokta.

Gufûr: Ay'ın on beşinci konağı.

Gurre: Kamerî ayın ilk gecesi ve ilk günü.

Hak'â: Ay'ın beşinci konağı.

Hen'â: Ay'ın altıncı konağı.

Hubût: Gezegenin ekliptik üzerinde en tesirsiz olduğu nokta.

Husûf: Ay tutulması.

İhtiyârât: Yedi seyyare'nin üzerindeki türlü vaziyetlerine göre herhangi bir işin yapılacağı ve teşebbüsten çekinileceği zamanı tâyin imkânını belirtme.

İklîl: Ay'ın on yedinci konağı.

İhtirâk: Bir gezegenin Güneş'e yaklaşması.

İttisâl: Gezegenlerin birbirlerine yakınlaşması.

Kalb: Ay'ın on sekizinci konağı.

Kırân: İki gezegenin bir burçta birleşmesi.

Kırân-ı Nahseyn: Mirrih ve Zuhâl gezegeninin aynı burçta birbirine yakınlaşması.

Küsûf: Güneş'in tutulması, Ay'ın, Dünya'mız ile Güneş arasına girerek gölgesiyle Güneş'i kısmen veya tamamen örtmesi.

Leylî: Gece vaktine mensup burçları nitelemek için kullanılır.

Metâli': Bir yıldızın ufuktan doğması.

Mu'ahhir: Ay'ın yirmi yedinci konağı.

Muhâk: Her arabî ayının son üç gecesi.

Mukâbele: Güneş ile Ay arasındaki açısal uzaklığın 180° olması.

Mukaddem: Ay'ın yirmi altıncı konağı.

Mukârene: Gezegenlerin birbirine yaklaşması.

Nârî: Tabiatı ateş olan burçları karşılamak için kullanılır. (esed, hamel, kavs)

Neâ'im: Ay'ın on dokuzuncu konağı.

Nahs-ı Ekber: Satürn gezegeni.

Nehârî: Gündüz burcuna mensup burçları nitelemek için kullanılır.

Nesre: Ay'ın sekizinci konağı.

Neyyir-i Asgar: Ay.

Neyyir-i A'zam: Güneş.

Re's: Bir gezegenin yörüngesinin, ekliptik düzlemini, güneyden kuzeye çıkarken deldiği nokta. (Unat, 2000: 681).

Reşâ: Ay'ın yirmi sekizinci konağı.

Sa'd-ı Asgar: Venüs.

Sa'd-ı Ekber: Jüpiter

Sarteyn: Ay'ın birinci konağı.

Seb'a-i Seyyâre: Yedi gezegen (Kamer, Utârid, Merih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zuhâl).

Sehm: Ekliptik üzerinde hakiki taliden başlayarak, muayyen bir mesafedeki noktaya kadar ölçülen itibari tali.

Semmâk: Ay'ın on dördüncü konağı.

Surfâ: Ay'ın on ikinci konağı.

Süreyyâ: Ay'ın üçüncü konağı.

Şeref: Gezegenin ekliptik üzerinde en tesirli olduğu nokta.

Tâli': Güneş'in günlük yörüngesinde ufuktan yükseldiği nokta.

Tarfâ: Ay'ın dokuzuncu konağı.

Terbî': İki gezegen arasındaki açısal uzaklığın 90 derece olması.

Tesdîs: İki gezegen arasındaki açısal uzaklığın 60 derece olması.

Teslîs: İki gezegen arasındaki açısal uzaklığın 120 derece olması.

Tulû' : Doğuş, doğma.

Turâbî: Tabiatı toprak olan burçları karşılamak için kullanılır (sevr, sünbüle, cedi).

Veted: Ufuk ve meridyen dairelerinin Güneş'in günlük yörüngesi ile kesiştikleri dört nokta (tali, rabi, sabi, aşır).

Zâyîçe: Yıldızların belli zamandaki yerlerini ve durumlarını gösteren cetvel.

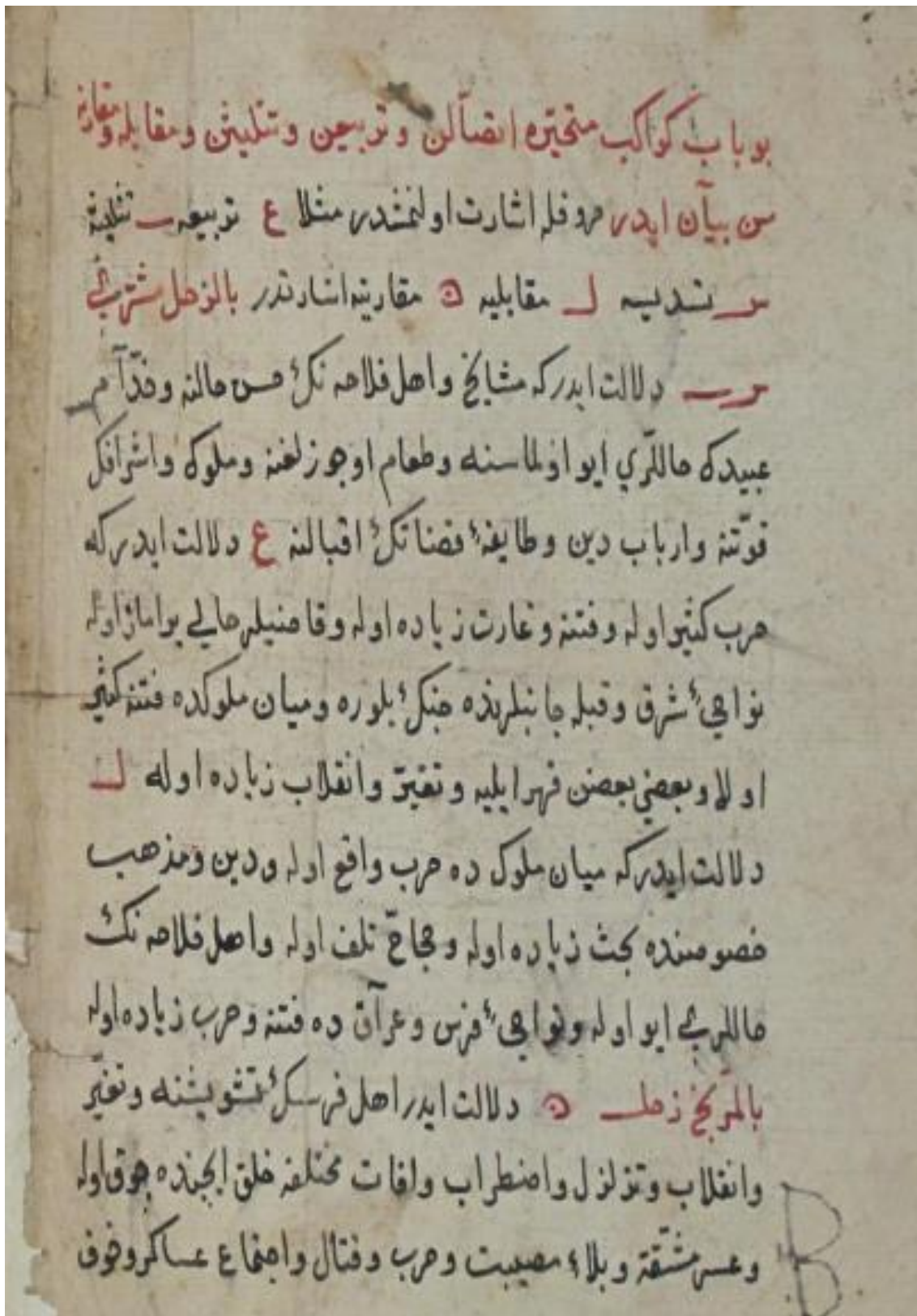
Zeneb: Yörüngesinde dolanan bir gökcismnin, ekliptik düzleminin üstünden altına geçerken ekliptik düzlemini deldiği nokta.

Zevâl: Günortası, öğle.

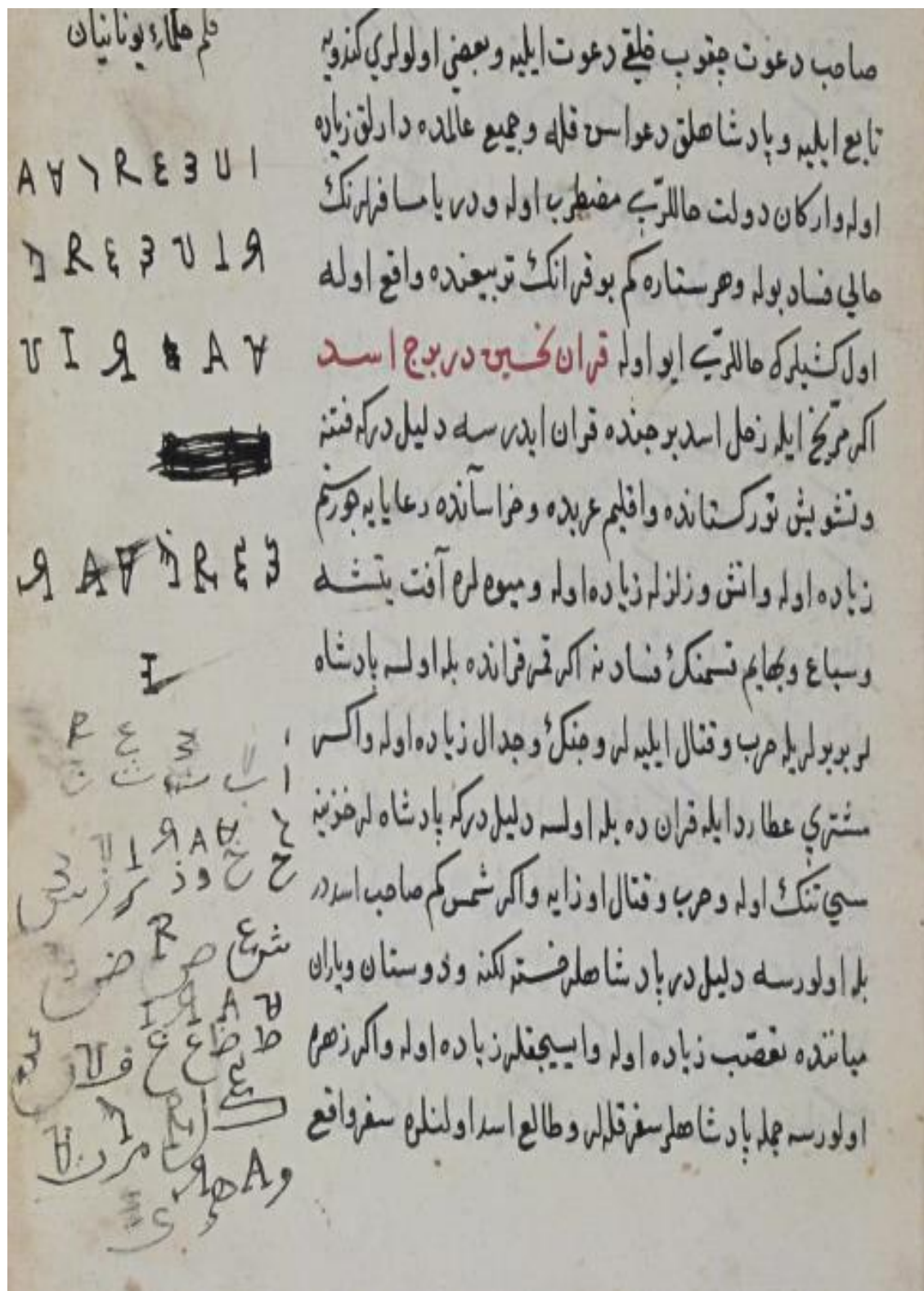
Zirâ: Ay'ın yedinci konağı.

Zebânâ: Ay'ın on altıncı konağı.

EK-2: Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm'dan Örnek varaklar.

EK-3: Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm'da derkenarlar.

EK-4: Tercüme-i Ahkâm-ı Nücûm'da şekiller.

